

VIOLÈNCIA I JUSTÍCIA EN EL MARQUESAT DE LLOMBAI (SEGLES XIII-XVIII)

Manuel Ardit

Universitat de València

Resumen: Este trabajo estudia el ejercicio de la potestad jurisdiccional o mero y mixto imperio en un señorío valenciano, el marquesado de Llobai, básicamente entre los siglos XVI y XVIII, aunque se hacen algunas referencias a momentos anteriores. Habría que destacar la importancia que tuvieron los fueros 28, 92 y 102 de las Cortes de 1626, que convirtieron los delitos de homicidio y heridas en perseguibles de oficio y no sólo a instancia de parte, como en la época anterior, en la medida en que pusieron límites muy estrictos al ejercicio de la justicia privada y a las paces entre las partes. En otro orden de cosas el estudio de la delincuencia en los siglos XVII y XVIII revela cambios históricos de gran trascendencia. A pesar de los fueros antedichos y de la prohibición de ciertos tipos de armas, los arreglos privados de cuentas, que a menudo culminaron en el asesinato, fueron muy frecuentes en el marquesado de Llobai del siglo XVII. En el siglo XVIII, en cambio, disminuyeron de forma drástica, como consecuencia en parte de la represión borbónica, pero también de un ejercicio más atento y riguroso de la justicia criminal.

Palabras clave: Violencia, delincuencia, justicia, señorío.

Abstract: This article studies the exercise of the jurisdictional power in a Valencian feudal estate, the marquisate of Llobai, mainly between the 16th and 18th centuries, although there are some references to prior epochs. It must be emphasized the importance of the *furs* 28, 92 and 102 from the *Corts* of 1626, that made the crimes of homicide and injuries liable to prosecution by the state instead of only liable to private prosecution, as previously. This fact put very strict limits to the exercise of private justice and put an end to the paces among the parties. At the same time, the study of the delinquency in the 17th and 18th centuries shows historical changes of great significance. In spite of the aforementioned *furs* and the prohibition of certain kinds of weapons, private settlements of old scores, which often finished in murder, were very common in the 17th century marquisate of Llobai. They diminished instead dramatically in the 18th century, due in part to the Borbonic military repression after the War of Succession of Spain, but also due to an exercise of the criminal justice more attentive and rigorous.

Key words: Violence, Delinquency, Justice, Feudal Estate.

LES donacions inicials dels pobles de la foia de Llobai, del segle XIII, no especificaven cap alienació jurisdiccional, però probablement incloïen la jurisdicció civil. Així s'esdevé amb Alèdua, Alfarb, Catadau i Llobai. Però s'ha de dir que en la venda de Llobai, feta pels germans Gastó de Panalac i Bernat de Montagut a Roderic i Bertomeu Martínez d'Açagra, es

relacionaven les «*iusticiis causis civilibus et criminalibus*», el que fa pensar que la primera donació de Llombai a Galaubia de Panalac incloïa l'alta jurisdicció. Probablement no va ser aquest el cas de Catadau, Alfarb i d'Alèdua que, pel que fa a la jurisdicció criminal, devien dependre potser d'Alzira o de València. En 1330 Pere de Montagut va rebre en Alfarb la jurisdicció alfonsina, que incloïa la civil i la criminal «*exceptis omnibus cassibus ubi habeat locum poena mortis naturalis vel civilis et casu mutilationis membri*», és a dir que quedaven exceptuats aquells casos en els que s'apliqués pena de mort, natural o civil, o de mutilació, que devien quedar en mans de la justícia reial superior. Aquest mateix any Alfons IV va confirmar a Gonçal Garcia la possessió de l'alta jurisdicció en Llombai. En 1341 el mateix monarca va vendre a Aimeric de Centelles l'alta jurisdicció en Alèdua, «*exceptats crims de plagi y de collera*», és a dir la venda d'un home lliure com a esclau o el segrest d'algú per tal de vendre'l com a captiu, que quedaven reservats a la justícia reial. En aquesta data els senyors de Llombai i Alèdua posseïen el mer i mixt imperi, però no els de Catadau i Alfarb, que tan sols tenien la jurisdicció alfonsina. La situació va canviar en 1358, data en la que Pere IV va vendre el mer imperi de Catadau a Arnau Joan, i el d'Alfarb a Pere de Centelles. En aquesta data els senyors de Llombai, Catadau i Alfarb eren altjusticiers. Pel que respecta a Alèdua fa l'efecte que algun monarca degué recobrar el mer imperi, ja que en 1364 Pere IV va vendre la jurisdicció criminal, sense facultat d'imposar pena de mort, a Pere Boïl. L'alta jurisdicció d'Alèdua la va vendre Joan I a Aimeric de Centelles en 1391, el mateix any que li revenia el mer i mixt imperi de Catadau i Alfarb. Quan els Borja van comprar la foia de Llombai, provisionalment en 1479 i definitivament en 1494, ho van fer «*ab tota jurisdictione alta e baixa, mer e mixte imperi, ús e exercici de aquell*».

La jurisdicció que van tenir els senyors de la baronia de Llombai de forma general des de 1391 era molt àmplia. Podien conèixer tot tipus de causes, tant civils com criminals, i imposar penes de mutilació o mort. Durant una llarga època l'apel·lació a un tribunal reial superior era impossible, però les Corts de 1585 introduïren els casos d'opressió manifesta en el fur 34, ratificat per les Corts de 1604 (fur 151). En abolir-se els furs en 1707, les apel·lacions a l'Audiència es van fer molt més senzilles i corrents. En un principi tan sols estaven reservats a la jurisdicció reial els delictes de «plagi» i de «collera», com ja hem vist, però amb el temps es van anar afegint altres, com els de lesa magestat, falsificació de moneda, bandolerisme o defecte de justícia per part del senyor. Hi havia també certes causes que, bé per la seua naturalesa o per la qualitat de la persona, eren reservades a la jurisdicció eclesiàstica: quan el delinqüent era un tonsurat, causes matrimonials o pròpiament eclesiàstiques. Des de la introducció de la Inquisició en el regne de València en 1484 els delictes contra la fe passaren a ser competència d'aquest tribunal. Els cavallers, generosos i ciutadans honrats te-

nien fur propi, cosa que molestava a les jurisdiccions baronials quan es tractava de vassalls seus. El tribunal de Llombai va incoar procés l'any 1667 contra Claudi Bonavida i Tomàs, que era ciutadà honrat de València, per haver declarat no estar subjecte a la seua jurisdicció i haver-se presentat directament davant de la Reial Audiència.¹ No fou la darrera vegada que aquesta família plantejà problemes de jurisdicció. En 1715 Claudi Bonavida i Sigler, fill de l'anterior, va recórrer davant de l'Audiència de València contra una multa que li havia imposat el governador del marquesat Joan de Lago i Ripoll, per no haver obert uns assarbs en les terres que posseïa en la partida d'Algàmer. El seu advocat va al·legar que aquest acte era nul «*porque ni el gobernador de dicha villa ni su dueño tienen jurisdicción alguna en mi parte por diversos motivos: el primero porque no es vezino ni morador de dicha villa, si de esta ciudad (València); el segundo porque, siendo mi parte por su estado caballero o generoso, aunque habitasse en dicha villa, es sólo de la jurisdicción de V. M. y no del gobernador de aquella villa ni de su dueño; lo tercero porque, aun no siendo noble ni generoso y que mi parte morasse y habitasse en dicha villa, sólo por ser regidor perpetuo de esta ciudad es exempto de aquella jurisdicción, por ser privativo el conocimiento de esta Real Chancillería*». L'Audiència («Chancillería» en 1715) va emetre sentència favorable a Bonavida.² Finalment una pragmàtica de Felip V de 1716 privà els senyors de la facultat d'imposar penes de mort o mutilació. Aquesta mesura els va desposseir d'un element de poder molt important. En la presa de possessió del marquesat per Joan de Borja en nom de Leonor de Castro, l'any 1530, el pregoner de Llombai penjà simbòlicament una branca de morera en les forques. No sabem on estaven situades, però pel context d'aquest darrer document sembla deduir-se que eren als afores de la vila.³

Potser degut a la diversitat de situacions per la que travessaren els pobles de la foia durant l'Edat Mitjana, o potser simplement pel desig d'ampliar d'alguna manera el seu àmbit jurisdiccional, la ciutat d'Alzira intentà en algunes ocasions situar la foia de Llombai en el seu suposat terme general. En l'amollonament de 1492 dels termes de Llombai, Tous i Dosaiqües, s'anomena «*una creu feta manualment per senyalar lo terme de Algezira*» situada entre Llombai i Tous.⁴ Probablement es tractava d'un molló molt antic, del temps en que no tots els senyors de la foia tenien l'alta jurisdicció. Els Borja, ja després de la primera compra de la baronia, tenien molt clar que la seua potestat jurisdiccional era suprema o no van admetre cap tipus d'intromissió. En 1487 el duc Pere Lluís instà procés en la Reial Au-

¹ Archivo Histórico Nacional (AHN), Sección Nobleza (SN), Osuna, llig. 595, 39.

² Arxiu del Regne de València (ARV), *Escribanías de cámara*, any 1715, 85.

³ AHN, SN, Osuna, carpeta 13, 56.

⁴ AHN, SN, Osuna, llig. 585, 23.

diència contra Alzira perquè la justícia d'aquesta vila havia entrat en la baronia de Llombai per a desenterrar el cos d'una difunta i examinar si havia estat morta violentament. El justícia d'Alzira va pretextar que en altre temps la foia de Llombai havia format part de la jurisdicció d'Alzira, però la casa ducal ho va negar, al·legant que sempre havia tingut el mer i mixt imperi.⁵ Segons sembla Alzira mantingué una certa preeminència sobre el seu pressupte antic terme general pel que fa al manteniment de la infraestructura viària. Per aquesta raó tots els pobles de la seua antiga jurisdicció havien de pagar a Alzira el dret de murs i valls, però fins i tot això va ser negat pel marquesat de Llombai, encara que en una data molt tardana. Des de 1668 se seguia plet en la cort de la Governació de València sobre el pagament d'aquesta contribució. Les raons que al·legava el marquesat eren diferents i una mica contradictòries. Per un costat argumentava que «*lo marquesat estigua distant de la dita vila de Alzira pus de 3 legües y no tinga connexitat ni dependència alguna per la qual pugua ser obligat a pagar semblant dret*». Però Vicent Osca, jurat de Llombai, reconeixia que el marquesat pagava a Alzira el dret de pontatge, que venia a ser el mateix de mur i valls, «*y que no era rahó pagàs dos vegades un mateix dret*». Segons aquest ja s'havia interposat un recurs en 1653 i s'havia determinat que mentre no es resolgués no s'innovara res, però Alzira insistia en que eren dos drets diferents. Les dues sales civils de la Reial Audiència van emetre sentències favorables a la pretensió d'Alzira en 1677 i 1681, però el marquesat continuà oposant-se. En aquesta prossecució del plet la vila d'Alzira va presentar un interessant privilegi de Jaume I, de 2 d'agost de 1249, en el que s'especificava el terme general d'Alzira: «*concedimus et damus vobis universis et probis hominibus et habitatoribus villae Algezirae, presentibus et futuris, in perpetuum, et castrum villae de Cullera et de Corbera et de Alfàndech et de Marinyén et de Carcere et Sumacarcere usque ad terminum de Montroy, sint de termino et iurisdictione villae de Algezira*». La sala civil corresponent tornà a dictar sentència favorable a Alzira el 9 de juny de 1685. El síndic de Llombai manifestà la seua intenció d'evocar la causa a la sala criminal, però no sabem si ho va fer efectivament.⁶

Els ducs de Gandia es mostraren sempre molt gelosos de la seua independència jurisdiccional front a qualsevol mena d'intromissions. L'abolició dels furs implicà un tímid intent de l'acabada de crear *Chancillería* (molt aviat reconvertida en Audiència) d'entrometre's en les jurisdiccions senyoriales en determinades causes criminals. En una carta de la duquesa de

Gandia del 19 de desembre de 1714 es llegeix que «*la espezie de pedir el prozeso de la muerte de Catadau la Chancillería no me sienta mui bien y téngola por nobedad a que no devemos asentir, pues acá los de mi clase, ocupando la juridición ordinaria, si no es por apelazió no se entromete la Chancillería, y para esto combendría usar de los arvitrios posibles para no contestar y excusar contenziones*». ⁷ Els intents de donar un cert caràcter públic a les jurisdiccions privades senyoriales van continuar al llarg del segle XVIII. Uns anys després, en 1722, fou trobat mort d'una escopetada en Dosaigües Josep Alcàsser. L'Audiència de València era en aquest moment el tribunal competent, ja que des de 1716 els senyors jurisdiccionalment havien perdut el coneixement de les causes que poguessen implicar pena de mort. Potser per això l'Audiència es va saltar el tribunal de Dosaigües i va encomanar la instrucció del sumari a l'alcalde major de Llombai, comissionant com a escrivà a Josep Conca, que ho era de Carlet.⁸

Les jurisdiccions senyoriales van ser definitivament abolides pel decret de les Corts de Cadis de 6 d'agost de 1811, ja que aquestes no van ser restaurades per Ferran VII. Allò implicà la desaparició del jutjat senyorial de Llombai. El marquesat va quedar integrat en el partit judicial de Carlet, creat, com tots els altres espanyols, en 1834. Fins aquesta data exerciren com a jutges de primera instància els alcaldes ordinaris, però aquest és un assumpte sobre el que estem molt mal informats.

Durant la llarga etapa que va del segle XIII a 1811, els diferents senyors dels pobles de la foia van tenir sobre els seus vassalls una àmplia jurisdicció, pràcticament absoluta des de la generalització del mer i mixt imperi en 1391. Sobre els seus vassalls mudèjars, moriscs des de 1525, la seua autoritat era encara més àmplia. Malgrat que en teoria els musulmans valencians tenien llibertat de moviments, aquesta quedava molt limitada *de facto* per les múltiples dificultats que els senyors els plantejaven. Quan tenien deutes pendents no els atorgaven permís per a mudar de domicili fins que no els haguessen saldat. En 1508 el senyor de Llombai instà plet en la cort de la Governació de València contra Francesc Vives de Boil, senyor de Bétera, perquè aquest havia admés a certs moros de Llombai que li devien diferents quantitats.⁹ Problemes semblants que va patir Lluís Pardillo en voler traslladar-se a viure a la moreria de València.¹⁰ En ocasions els senyors pledejaven entre ells per tal d'evitar la fugida de vassalls i coneixem plets entre el duc de Gandia i els senyors de Montroi, Carlet, Picassent, Cortes de Pallàs, Xiva, Real i Montserrat per aquesta causa.¹¹ En altres ocasions eren

⁵ AHN, SN, *Osuna*, llig. 596, 1.

⁶ ARV, *Batlia*, sèrie B, apèndix, llibre 60. La interpretació del privilegi de Jaume I no és tan simple com sembla i els jutges de l'Audiència no el van comprendre bé. El document no es refereix a termes municipals sinó a districtes castrals andalusins (Cullera, Corbera, Alfàndech-Marinyén, Càrcer-Sumacàrcer i Montroi). Per tant, la foia de Llombai, que pertanyia al castell de Montroi, en 1249 no formava part del terme general d'Alzira.

⁷ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.023, 114.

⁸ ARV, *Escribanías de cámara*, any 1722, 203.

⁹ AHN, SN, *Osuna*, llig. 596, 7.

¹⁰ ARV, *Batlia*, sèrie P, 2.422.

¹¹ AHN, SN, *Osuna*, llig. 596, 2 (Montroi, 1490); 4 (Carlet, 1497); 9 (Picassent, 1516); 11 (Cortes de Pallàs, 1525); 12 (Xiva, 1529) i 18 (Real de Montroi i Montserrat, 1600).

més realistes i es posaven d'acord. El 27 de maig de 1516 van signar una capitulació el duc de Gandia i el senyor de Carlet, Joan de Castellví, comproment-se a no acceptar vassalls de l'altra senyoria sense que aquests no haguessen obtingut permís dels seus senyors respectius.¹²

Fins a l'expulsió dels moriscs en 1609 la jurisdicció civil en primera instància fou exercida en Catadau, Alfarb i Alèdua pels alamins o justícies respectius. En Llombai hi havia, encara que no sabem des de quina data, dues universitats. La mudèjar o morisca era presidida també per un alamí, però la cristiana ho era per un justícia. A partir de 1525 hi hagué una sola universitat, presidida per un justícia, però amb dos jurats cristians vells i altres dos cristians nous. Després de l'expulsió els justícies de Llombai, Catadau, Alfarb i Alèdua van perdre tota la jurisdicció, però els va ser restituïda en 1645. El 31 de juliol d'aquest any el duc de Gandia «*desichant aumentar la honra y calitat de nostres estats y posar-los en lo machor predicament que podem*», com que no tenien jurisdicció «*perquè per clams de orta y altres causes mínimes han de acudir a nostre governador en dit marquesat*», va determinar «*de fer-los gràcia y merzed de conzedir-los jurisdicció civil inter suos tantum, en la forma y manera infrascrita*», donant a la vila de Llombai i als llocs de Catadau, Alfarb i Alèdua «*jurisdicció civil, ús y exercici de ella, per a què los justícies y llochtinents de justícies la puguen exercir privative en sos llochs y termes de cada hu respective*».¹³

En ser abolits els furs pel decret de 1707, els justícies van ser substituïts per alcaldes ordinaris. En la mesura que el nomenament d'aquestes autoritats municipals era estretament controlat pel senyor, no podem parlar d'uns jutges realment independents. Tenim molt poca informació sobre aquest extrem, però pense que els alamins, justícies i alcaldes ordinaris exercien, com ha quedat dit, la jurisdicció civil en primera instància i feien en alguns casos la instrucció inicial de les causes criminals. No obstant això, les ordenances de 1725, realitzades pel governador Antonio Vicente Ximénez del Olmo, els va limitar la jurisdicció civil als casos de menor quantia. Concretament el capítol 29 d'aquestes ordenances expressava que «*los alcaldes de esta villa se contengan en su jurisdición pedánea sin exerzer ni usurpar la hordinaria, admitiendo demandas de más cantidad de seisientos maravedís, que valen doze reales desta moneda con poca diferencia, ni formen autos en causas ziviles y criminales en más de lo que les es permitido por derecho, que es prender los delinqüentes, entregarlos con las diligenzias que ubieren ejecutado en su mano al governador que ejerze la jurisdición ordinaria, que privativamente compete a Su Excelencia, marquês y dueño deste estado*».¹⁴ L'ordenança pretenia limitar les seues competències als casos ci-

¹² AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.287, 1, fols. 8r-11r.

¹³ AHN, SN, *Osuna*, llig. 590, 3 i 4.

¹⁴ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.230, 1.

vils inferiors a 16 sous, si el ral al què es refereix el document és el ral castellà, o 18 sous si es tracta de rals valencians, cosa que em sembla més probable, ja que l'equivalència entre maravedisos i rals tan sols s'ajusta en aquest darrer cas. Aquesta decisió degué conculcar la pràctica tradicional d'exercir la jurisdicció civil sense limitacions de quantia, ja que Benlloch ens informa d'un juí davant de l'Audiència de València, que no he trobat, que confirmà als alcaldes l'exercici «*de la jurisdicción ordinaria en lo civil*».¹⁵ La jurisdicció civil en segona instància i la jurisdicció criminal, que pertanyia al senyor, era exercida pel batlle, nomenat directament pel duc de Gandia. Després de 1707 els batlles reberen el nom de governadors o alcaldes majors. És molt poca la informació biogràfica que en coneixem, però la major part d'ells tenien formació jurídica, especialment en el segle XVIII. No sabem quasi res de la forma com exercien la seua funció els alamins. Coneixem que ho feien per la llei islàmica, «*per çuna y xara*», però cal suposar que també haurien de basar-se en els furs de València, almenys en determinats aspectes. Tampoc no sabem si els juís eren orals o si es portava algun registre escrit. Aquesta ignorància es podria fer extensiva a la universitat cristiana de Llombai en el segle XVI i als justícies dels tres pobles en el XVII, però és molt probable que fossen assistits per escrivans. De fet en l'arxiu municipal de Catadau es conserva un manual de consells del segle XVII. El tribunal senyorial, almenys des del Sis-cents, portava registres escrits i alguns d'aquests s'han conservat en l'arxiu dels ducs d'Osuna. En el segle XVIII tots els tribunals, tant els dels alcaldes ordinaris com el del governador, tenien escrivans. Els documents dels alcaldes ordinaris s'han perdut en la seua totalitat, però els processos de la cort senyorial es conserven en gran quantitat. Els escrivans exercien com a tals en els ajuntaments i en els tribunals, tant en els municipals com en el senyorial. Com que les escrivanies municipals i judicials implicaven ingressos segons els aranzels oficials, en el segle XVIII s'arrendaven, i potser també anteriorment, però en el segle XVI i potser també en part del XVII sembla que s'establien emfitèuticament. En 1608 es van establir en emfiteusi les corts del marquesat a Blasco Tello.¹⁶ Coneixem arrendaments de 1716, 1724, 1745, 1755, 1763, 1770 i 1788; com que de vegades s'arrendaven separadament les escrivanies municipals i les judicials, és impossible reconstruir una sèrie.¹⁷ Per exemple, el 2 d'abril de 1724 el doctor Francesc Vicent Aguilar, governador del marquesat, va arrendar a Vicent Pla «*las cortes y escribanías, derechos y emolumentos dellas (...) para que pueda demandar, recibir, haver y co-*

¹⁵ Francisco Benlloch, *Descripción de el marquesado de Lombay* (1756), València, 1975, p. 141.

¹⁶ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.024, 119.

¹⁷ ARV, *Protocolos*, Josep Vidal, llibre 8.138, 2.05.1716, s/f (1716) i llibre 8.141, 2.04.1724, fols. 48v-50r (1724); AHN, SN, *Osuna*, llig. 937, 15 (1745); AHN, SN, *Osuna*, llig. 591, 5 (1755); ARV, *Protocolos*, Miquel Roig, llibre 10.672, 15.08.1763, fols. 25v-27r (1763); AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.389, 164 (1770) i AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.073, 96.

brar en juhísio y fuera dél, todos los derechos y emolumentos que se le debieren y deberán en adelante por razón de dicha escribanía de qualesquier personas y comunidades, arreglándose a los aranceles que Su Magestad manda y tiene establecido por reales premáticas (sic)», per un termini de quatre anys i 65 lliures anuals.¹⁸ En ocasions aquests escrivans també exercien la notaria de forma particular, però sembla que aquesta situació no fou la més habitual. Els notaris en aquesta època no eren llicenciats en dret, encara que precisaven d'una certa formació. No obstant això, per tal d'exercir el seu ofici en el marquesat necessitaven un títol expedit pel senyor.¹⁹ Tenint en compte l'elevada proporció d'analfabets, es recurría als notaris amb major freqüència que en els nostres dies, en molts assumptes en els què ara es fa servir simplement un escrit o contracte privat. Per aquesta raó, en un territori tan poc poblat com el marquesat de Llombai del segle XVIII, arribà a haver tres, quatre i fins i tot cinc notaris en alguns moments. Francesc Benlloch es referia amb disgust als tres notaris que hi havia en 1756, desitjant que «ojalá no hubiera tantos por ser el sordo desconcierto de los populares». ²⁰ Però en un altre lloc de la seua obra diu que eren cinc, quan afirma que en el seu període governatiu hi havia molt pocs plets, circumstància de la que responsabilitza en part als escrivans: «A el estar libre de pleytos este marquesado mucho ayuda el haver cinco escrivanos en las tres poblaciones que, como muchos para el corto vecindario, por no tener qué comer andan concordando siempre las partes por medio de escrituras, siendo ellos mismos los promotores de faccionarios y aun transadores de hechos ocultos pertenecientes al imperio de justicia. O fatal daño de una república!». ²¹

El jutjat senyorial de Llombai disposava d'un algutzir, que en ocasions arribaren a ser dos, i d'un pregoner o ministre. En 1779 la governació del marquesat estava en un període d'interinitat i els dos algutzirs, Joan Baptista Gras i Joaquim Tomàs, van adreçar una carta al duc de Gandia en la què li sol·licitaven una remuneració per a poder subsistir: «desde el día 26 de septiembre de 1778 hasta el presente –deien– se hallan sin alcalde mayor, por haver cesado entonces la jurisdicción que ejercía últimamente don Ignacio Pujasons, desde cuyo día están los suplicantes y sus pobres familias constituydos en la mayor estrechez, por no decir pereciendo, por estar el juzgado sin ejercicio y no valerse los alcaldes (es refereixen als ordinaris) de dicho marquesado de los suplicantes...». ²² El jutjat disposava també d'una presó, situada en la plaça major de Llombai, atesa per un carceller.

Les cel·les devien ser prou segures i molt incòmodes, ja que estaven situades en pous; a més a més els presos eren subjectats amb grillons. Però, almenys que sapiam, una vegada un pres es va fugar. Francesc Bono va escapar de la presó de Llombai el 23 de maig de 1729, segons sembla amb l'ajuda de la muller de l'alcaid, Josep Aisa.²³ En ser suprimides les jurisdiccions senyorials en 1811, el duc de Gandia, i en nom seu el governador del marquesat, va perdre la prerrogativa de jutjar i d'empresonar. No sabem si el decret de les Corts de Cadis va entrar en vigor en Llombai el mateix any 1811 o en 1813, després d'abandonar el País Valencià els exèrcits napoleònics. Però el cas fou que la presó seguia fent falta, encara que era propietat del marquès. Per això se'l va voler obligar a que se seguira usant com a tal, en ocasions pagant-li un lloguer però de vegades no, i fins i tot obligant-lo a que efectués reparacions a la seua costa.²⁴ En establir-se el jutjat de Carlet en 1834 sembla ser que la presó de Llombai deixà d'usar-se, però continuà essent propietat del duc de Gandia. Es va enderrocar, ja que en 1845 un veí de Llombai estava interessat en comprar el solar que antigament havia ocupat, encara que no sabem si finalment ho va aconseguir.²⁵ Aquest fou el final prosaic de la que havia estat quasi omnímoda potestat jurisdiccional dels senyors.

Però durant segles els senyors de la foia la van posseir i en van fer ús. No anem a repassar els processos civils, però potser sí paga la pena repassar breument l'exercici de la potestat suprema del senyor, la jurisdicció criminal, i en especial l'aplicació de la pena de mort. En el segle XVI, i amb seguretat també en els anteriors, les competències criminals del tribunal de Llombai, com les dels altres, tant senyorials com reials, venien molt limitades pel fet que els crims d'homicidi i nafres tan sols eren perseguibles si mediava acusació particular, el que conduïa sovint a arranjaments entre les parts. Per exemple, el 3 de maig de 1508, «Abrayim Çaley e Saat Çaley, fill de aquell, moros del loch de Alfarp, foya de la villa de Llombay, de una part, e Alii Maruà e Asmet Maruà, jermans e fills de Saat Maruà, de part altra, fermen entre aquells bona pau final sobre qualsevol qüestions e debats que entre aquells fins al dia de huy ajen tengut per ells, parents e amichs e valedors, de ací a cent e un any, e encara prometen e obliguen les presones de aquells, que si qualsevol de aquells per nengun temps trencaran la dita pau, que en tal cars aquells ne nengú de aquells prometen de no avassallar-se ne de guiar-se en nengun loch, vila o baronia de senyor, e açò sots pena de cent florins pagadors per la part trencant la dita pau al senyor duch». ²⁶ El 26 de juny de 1587 Gabriel Palletes, cristià nou de Cata-

¹⁸ ARV, *Protocolos*, Josep Vidal, llibre 8.141, 2.04.1724, fols. 48v-50r.

¹⁹ Vegeu la presentació d'aquest títol davant del governador del marquesat, feta per Josep Jiménez, en ARV, *Protocolos*, Josep Vidal, llibre 8.139, 30.10.1721, fols. 76v-78r.

²⁰ F. Benlloch, *Descripción...*, p. 111.

²¹ *Ibid.*, p. 135.

²² AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.014 bis, 14.

²³ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.450, 39.

²⁴ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.192, 126-182.

²⁵ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.192, 135⁷⁻¹⁰.

²⁶ Arxiu de Protocolos del Reial Col·legi del Corpus Christi (APCC), *Protocolos de Damià Ros*, llibre 16.184, 3.05.1508, s/f.

dau, retirava l'acusació d'homicidi contra el seu gendre, Vicent Bodes, que havia mort a la seua muller, la filla de Palletes, Àngela: «*attendens et considerans non esse instum, ad reverenciam Christi nomine, male facere, volo et michi placet remittere et perdonare dictum omicidium dicti Vincentii Bodes, generis mei, renunciare cuilibet iuri et actioni, tam civili quam criminali, michi et meis comodolibet competenti...*».²⁷ Aquesta actuació va anul·lar la sentència de mort dictada per la cort de Llombai. No obstant això, probablement quan fallaven aquestes avinences, la justícia senyorial actuava. La sentència de mort efectiva de la cort senyorial més antiga que coneixem, malauradament sense data però indubtablement del segle XVI, fou la pronunciada pel batlle del marquesat contra Vicent Pasqual de Bernat, pel que sembla cristià de natura, per la mort de Joan Ferrandis.²⁸ No sabem si es va executar allí, perquè aquestes concrecions no apareixen en els processos.

A partir de les Corts de 1626 els delictes d'homicidi i de nafres van passar a ser perseguibles d'ofici (furs 28, 96 i 102), modificació de la legislació foral molt important, que va acabar amb les paus concertades entre les parts i els perdons dels acusadors. A més a més, posem una informació més abundant en el segle XVII, que és encara major pel que fa al XVIII. La societat del marquesat, com en general tota la valenciana, era molt violenta i sovint les diferències entre persones o famílies se solucionaven mitjançant la solució més ràpida: una escopetada, ganivetada o agressió d'altre tipus. Són moltes les morts violentes documentades en el segle XVII, conegudes a través de l'arxiu de la cort de Llombai i dels registres parroquials, i en la major part dels casos documentades en les dues fonts, el que dona garanties d'una certa completitud, potser fins i tot exhaustivitat. En 1613 Jacint Pretel, fadrí, fou condemnat a mort i multat amb 500 lliures per l'escopetada que li tirà a Joan Navarro. Estava fugit i no sabem si fou pres i s'executà la sentència.²⁹ El 8 de març de 1624 algú va tirar una escopetada a Pere Assensi, de Catadau.³⁰ Sabem per l'arxiu parroquial que va morir dos dies després. També tenim notícia, per aquest arxiu, de la mort violenta de Pere Soler el 5 d'abril de 1625. En 1631 dos pastors castellans de Casas de Ves, Andrés de Villena i Juan de Carpio, van matar al veí de Llombai Joan Redondo i li van furtrar unes cabres.³¹ En 1632 Joan Asmar va disparar contra Josep Puro, i en 1633 Francesc Polo i Esteve Garcia ho van fer contra el governador, Jeroni Garcia, però no sabem si aconseguiren matarlo.³² Sí que sabem, en canvi, per l'arxiu parroquial, que els trets d'arcabús

²⁷ APCC, *Protocolos de Francesc Martinez*, llibre 23.513, 26.06.1587, s/f.

²⁸ AHN, SN, *Osuna*, llig. 595, 5.

²⁹ AHN, SN, *Osuna*, llig. 595, 11.

³⁰ AHN, SN, *Osuna*, llig. 595, 12.

³¹ AHN, SN, *Osuna*, llig. 595, 20.

³² AHN, SN, *Osuna*, llig. 595, 22 i 23.

que van tirar Vicent Domingo i Crisòstom Romero en 1637 contra el cirurgià de Llombai Joan Miquel, no l'acabaren matant; el mateix li va passar al notari Blasco Tello a qui, segons testimonis potser no absolutament imparcials, va disparar el propi governador Alonso Ximénez de Espejo aquell mateix any.³³ Tello era membre d'una coneguda família originària de Gandia, beneficiada durant la repoblació. En 1639 uns forasters desconeguts dispararen contra Vicent i Josep Daroquí, de Catadau, els quals van ser soterrats el 3 de setembre, morts «*de un escopetaso*», segons diu l'acta d'enterrament.³⁴ En 1640 Andreu Peris va matar d'un tret a Sebastià Baeça, d'Alfarb, el qual fou soterrat el 2 de juny.³⁵ L'any següent, 1641, Josep Agüir fou processat per l'assassinat, com de costum a escopetades, dels veïns de Catadau Vicent Company i Pere Soler, que van ser soterrats el 5 de setembre.³⁶ El dia 20 de maig de 1641 rebia eclesiàstica sepultura Andreu Esquer, natural de Guadassuar però veí de Llombai, pels «*escopetasos*» que li van tirar Josep Romero i Baltasar Pineda.³⁷ En 1643 Vicent Romeu mata-va a Tomàs Gurra.³⁸ Segons l'arxiu parroquial el 26 de maig de 1647 era soterrat Lluç Ramírez, veí d'Alfarb, mort violentament, i el 18 de desembre ho era Tomàs Ortiz, de Llombai, mort d'un tret. En 1648 s'incoava procés criminal contra Josep Agüir, no sabem si el mateix de l'assassinat de 1641, per la mort de Francesc Ferrando, de Llombai, jove de 24 anys que fou soterrat el 17 de novembre.³⁹ El 18 de desembre de 1649 era soterrat Pasqual Gallego, de 17 anys, mort «*de un escopetazo*». El 21 de maig de 1652 feia testament en el llit, greument ferit d'una escopetada que va rebre en entrar en la seua casa, Pere Bono, notari de Catadau.⁴⁰ Era soterrat el dia següent. L'arxiu parroquial també ens informa de la mort a escopetades de Joan Cabanes, de 30 anys i veí de Catadau, enterrat el 15 de febrer de 1653. El 20 d'agost de 1658 era soterrat a Llombai Pere Sans, jove de 23 anys, mort de l'habitual escopetada.

Fins ací hem vist una tirallonga d'homicidis que aparentment van quedar impunes o almenys no apareixen sentències en els papers que s'han conservat. No fou aquest el cas de la mort de Felícia Romeu, muller de l'arrendador dels drets dominicals del marquesat en aquell moment, Agustí Ximeno. Era una dona molt jove, de 18 anys, i li van disparar dins de sa casa, essent soterrada el 18 d'agost de 1661. Els seus assassins, Josep Figuerola, Lluís Reig i el seu germà Joan van ser condemnats a mort.⁴¹ No

³³ AHN, SN, *Osuna*, llig. 589, 29.

³⁴ AHN, SN, *Osuna*, llig. 595, 25.

³⁵ AHN, SN, *Osuna*, llig. 595, 28 i 31.

³⁶ AHN, SN, *Osuna*, llig. 595, 30.

³⁷ AHN, SN, *Osuna*, llig. 595, 32-33.

³⁸ AHN, SN, *Osuna*, llig. 595, 35.

³⁹ AHN, SN, *Osuna*, llig. 595, 36.

⁴⁰ APPC, *Protocolos de Blasco Tello*, llibre 9.137, 21.05.1652, s/f.

⁴¹ AHN, SN, *Osuna*, llig. 595, 37.

sabem si s'executà la sentència o si es va fer a Llombai. Els únics Lluís i Joan Reig documentats durant aquests anys en l'arxiu parroquial van morir molt després, però curiosament, encara que no consta la data de mort de Josep Figuerola, l'únic fill que va tenir fou l'any 1660, l'anterior a l'assassinat. Cas que hagués estat penjat a València o a Alzira això significaria que el duc de Gandia, malgrat continuar posseint la facultat no tan sols d'imposar, sinó també d'executar, la pena de mort, hauria delegat aquesta actuació en les autoritats reials. De tota manera, ni que fos pel seu caràcter simbòlic, els governadors del marquesat es preocuparen, almenys en la primera meitat del segle XVII, per la conservació de les forques. El 10 de febrer de 1642 el batlle Jaume Bendicho va publicar crida per tal d'averiguar qui s'havia emportat «*la biga travesera de la forca del loc de Catadau*». ⁴² En 1664 Lluís Soriano va tirar una escopetada a Baptista Gostans, però aquest no va morir. ⁴³ També va tenir sort Blasco Tello, notari de Llombai. Segons va declarar ell mateix, el dia 29 de juny de 1667, entre les 2 i 3 de la matinada, anava a cavall pel camí de València amb Claudi Bonavida (un altre membre de l'oligarquia) i el llaurador Vicent Bono, quan van topar-se amb l'algutzir i tres o quatre persones més i algú li va disparar per l'esquena, travessant-li el braç dret. Els fets no arribaren a aclarir-se en el procés, però és curiós el que el seu pare també algú li disparés, sense matar-lo, trenta anys abans. ⁴⁴

En 1669 s'incoà causa criminal contra Miquel Pons i Joan Serra per la mort de Vicent Garcia, ferrer d'Alfarb, soterrat el 6 d'agost d'aquest any. ⁴⁵ En 1670 Onofre Milla i Joan Bernet, veïns d'Alberic, eren condemnats a mort en absència per l'assassinat de Caterina Ortiz, muller d'Onofre Milla, natural d'Alberic i notari de Llombai, que va ser soterrada el 28 de juliol. Devia ser jove, ja que s'havia casat tan sols dos anys abans; no coneixem la seua data de naixement, perquè també era d'Alberic. ⁴⁶ El 23 de febrer de 1674 Jeroni Andreu, de Catadau, matà d'una escopetada al jove Josep Montanyà, perquè els dos pretenien a la mateixa núvia. Un crim passional del que tampoc no hi ha sentència. ⁴⁷ Dels anys següents coneixem dues morts violentes per l'arxiu parroquial: Josepa Enríquez, probablement una forastera transeünt, ja que no coneixem antecedents seus al marquesat, va morir d'una coltellada i fou soterrada el 13 de maig de 1684; Cristòfol Alonso, natural de Muro i resident a Llombai, fou mort d'una escopetada i soterrat el 20 d'octubre de 1686. El 18 de maig de 1697 fou trobat en un morerer de la partida de Beniali el cadàver de Josep de l'Om, mosso de 27 anys. Els assassins van ser els germans Baptista i Josep Climent, segons

⁴² AHN, SN, *Osuna*, llig. 589, 2, s/f.

⁴³ AHN, SN, *Osuna*, llig. 595, 38.

⁴⁴ AHN, SN, *Osuna*, llig. 816, 4.

⁴⁵ AHN, SN, *Osuna*, llig. 595, 40.

⁴⁶ AHN, SN, *Osuna*, llig. 595, 41.

⁴⁷ AHN, SN, *Osuna*, llig. 595, 12.

van dir els testimonis a conseqüència d'una baralla provocada pel mort. Però la versió no resisteix un examen imparcial, encara que siga a més de tres segles de distància, ja que el presumpte agressor tenia sis ferides d'arma blanca i els agredits cap. Probablement hi hagué una conspiració veïnal a favor dels assassins, que comptaven amb connexions familiars i amics. El mort era orfe de pare i ningú no va testificar al seu favor. Tampoc no hi ha sentència. ⁴⁸ L'11 d'abril de 1699 fou trobat mort d'una escopetada en la plaça de l'església de Catadau Miquel Esteve, mosso de 18 anys, que fou enterrat el dia següent. Mai no van ser trobats, que sapiam, el seu o els seus assassins. ⁴⁹ En l'arxiu parroquial consta la mort violenta d'Isabel Marco, natural de l'Alcúdia i veïna de Catadau, soterrada el 24 de desembre de 1703. De 1708 procedeix l'única mort coneguda que pot ser relacionada amb les represàlies de la guerra de Successió. Segons l'arxiu parroquial, el 10 de juliol de 1708 fou soterrat Francesc Chanquer, natural de Real de Montroi i casat amb Margarida Talamantes, veïna d'Alfarb. Havia estat «*ajusticiado por los soldados*», com diu l'acta d'enterrament. Aquesta execució s'ha de posar en relació amb els indicis de que degué haver instal·lat, en el marquesat o en les seues immediacions, un regiment borbònic durant alguns anys: en els registres parroquials estan documentats alguns militars naturals dels Països Baixos i del Sacre Imperi en dates posteriors al final de la guerra. En una carta de 6 de desembre de 1714 es dona notícia de la mort de dos mossos de Catadau a mans d'altres dos de Llombai, a escopetades. ⁵⁰ Potser aquesta baralla sagnant s'haja de relacionar amb la mort violenta, coneguda per l'arxiu parroquial, de Josep Rojas, de 21 anys, l'1 de novembre de 1714.

Aquesta darrera mort tanca clarament una època, ja que a partir d'aquesta data els homicidis van disminuir d'una manera tan dràstica que és impossible pensar que es tracte d'un miratge provocat per la documentació. El recurs a la violència privada es mantingué molt viu durant el Sis-cents. Si descomptem l'home ajusticiat per les tropes borbòniques, van ser trenta morts violentes documentades en un termini de cent anys, és a dir, per terme mitjà un homicidi cada tres anys, una proporció molt alta per a un territori que tenia uns 700 habitants a començaments del XVII i uns 1.400 a principis del XVIII. Suposant una població mitjana de 1.000 habitants, aquestes morts violentes equivaldrien a 3 homicidis anuals per cada 10.000 habitants. Estranya també l'absència de sentències en la major part dels casos. És probable que s'hagen perdut, però m'incline per pensar que moltes ac-

⁴⁸ AHN, SN, *Osuna*, llig. 590, 13. Aquestes actuacions judicials han estat publicades integrantment per Vicent Climent i Ferrando: «Una informació d'ofici del justícia de Llombai per haver trobat un home mort de ferides», *Al-Gezira*, 7 (1992), pp. 453-463.

⁴⁹ AHN, SN, *Osuna*, llig. 595, 42.

⁵⁰ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.023, 15.

tuacions s'arxivaren a causa de connexions familiars, pressions internes o raons de conveniència. Potser els jutges pensaren en moltes ocasions que era millor no furgar massa en les ferides obertes, per tal de no desfermar una onada de vendettes, mostrant una certa condescendència envers l'arranjament privat de comptes. Siga com siga, la jurisdicció criminal fou exercida pels batlles senyorials amb poc interès i probable parcialitat. La mateixa dimensió dels processos criminals, uns pocs folis en la major part dels casos, revela unes instruccions molt superficials.

Entre l'any 1725, data del primer procés criminal conservat després de 1714, i 1802, data del darrer, tan sols hi ha documentats tres homicidis. El 5 d'abril de 1768 es van obrir actes d'ofici sobre la mort violenta de Marià Gurrea, fadrí, fill de Pere Joan Gurrea i Maria Climent, de Catadau. El jove fou trobat mort en el camp, molt a prop del lloc, amb un tret en el cap. Les actuacions processals, molt més llargues que les habituals en el segle anterior (de gairebé tres-cents folis), no van aconseguir aclarir les circumstàncies de la mort. En un principi es va ficar en la presó al pare i a les germanes. Després les sospites van recaure en Francesc Canet i la seua muller, així com en Vicent Climent i la seua, que vivien en la mateixa casa, dividida per meitats, circumstància que provocava enfrontaments i baralles constants. La sentència final, de l'Audiència de València, va condemnar a Francesc Canet a desterrament a quatre lligües de distància i al pagament de 8 lliures i les costes.⁵¹ El 5 de desembre de 1769 va morir, a causa d'una escopetada que havia rebut dos dies abans, l'escrivà dels jutjats del marquesat Joaquim Aparici i Ortizà, però no coneixem el procés.⁵² Aparici era d'origen foraster, havia arribat al marquesat feia molts anys i s'havia enriquit considerablement gràcies a un matrimoni avantatjós. Potser aquesta fos la causa de l'odi que despertava, perquè ja en 1767 Vicent Martínez va disparar contra ell sense ni tan sols ferir-lo.⁵³ Finalment en 1802 l'Audiència de València va emetre sentència per la mort de Marià Roig. Vicent Pons fou condemnat al pagament de 40 lliures i les costes; Miquel Pons menor i Vicent Sans a vuit anys de servei en la Reial Armada i, si no fossen hàbils per a aquesta, en els presidis d'Àfrica; Cristòfol Cerezo fou absolt amb el pagament de costes. Miquel Pons i Vicent Sans van interposar súplica i se'ls commutà la pena pel pagament de 100 lliures més les costes i, cas de no poder pagar-les, a tres anys de treballs públics a Málaga.⁵⁴

La diferència amb els homicidis del segle anterior és abismal. No es tracta, com ja he dit, d'un defecte de la documentació, que és molt més abundant en aquesta època. En l'arxiu parroquial tampoc no consta més

⁵¹ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.448, 106.

⁵² AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.450, 80.

⁵³ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.227, 44.

⁵⁴ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.449, 75.

mort violenta que la de Joaquim Aparici. Les dels altres dos no apareixen per ser Gurrea de Catadau i Marià Roig d'Alfarb, pobles dels quals no hi ha registres parroquials des de 1726. Aquesta escassetat tampoc deriva de la pèrdua de la facultat d'imposar la pena de mort per part dels senyors en 1716, ja que la instrucció de les causes seguia essent competència dels tribunals senyorials. No hi ha dubte que l'arranjament privat de comptes va desaparèixer pràcticament en el segle XVIII. Potser seria molt fàcil afirmar que això fou una conseqüència dels efectes benèfics de la política borbònica. Més aviat pense que degué influir decisivament la repressió borbònica, que probablement aconseguí una erradicació de les armes molt més efectiva que en l'època foral. Com a mínim des de 1581, des del conegut decret del comte d'Aitona en la seua primera etapa virregnal, s'havien fet esforços considerables per acabar amb la justícia privada. Moltes armes, en especial els famosos pedrenyals, les anomenades «*ballestes chiques*», certs tipus d'espasa, arcabussos curts de metxa i armes blanques de determinat tamany van estar prohibides durant tota l'època foral. Malgrat això, les armes de foc eren abundants en el marquesat de Llombai, com revelen les nombroses morts d'«*escopetasos*» que acabem d'examinar. No sabem si eren armes lícites o il·lícites, però eren igualment eficaces per tal d'acabar amb la vida d'una persona. No sembla que la política senyorial mostrés molt d'interès durant el segle XVII per erradicar la possessió d'armes.

Les normes sobre ordre públic són també escasses en el Sis-cents. En les ordinacions de Catadau de 1613 tan sols apareix un capítol, el 50, que diu «*que lo justícia puga executar als jugadors y amigats en les penes dels furs del present regne, aplicant lo terç de aquelles a la senyoria, lo terç al justícia y lo terç a l'acusador, entés emperò sens perjudici la causa*».⁵⁵ El governador Jaume Bendicho va publicar el 20 de maig de 1640 una interessant crida en la qual ordenava el compliment de la normativa general del regne sobre ordre públic. En aquesta manava «*que ninguna persona, de qualsevol estament o condició sia, presumixca ni sia gosat de portar palesa ni amagadament escopetes de pedrenyal parades ni sevades en la forma que les reals premàtiques les prohibixen portar, sots les penes en dites premàtiques estatuides i de 25 £& de pena ultra dites penes, partidora dita pena a l'oficial que la executarà, als cofres de Sa Excel·lència i acusador, i les armes perdudes*». Igualment decretava «*que ningú sia gosat portar punyals de altra hechura dels de la nova premàtica, en pena de 3 £& ultra la pena per dita premàtica estatuida*», però també ordenava «*que ningú sia gosat portar punyal encara que sia dels permesos portant capa*». Es prohibia anar pels camps de nit «*si no serà a regar o fer faenes en sa pròpia terra des de la oració de les ànimes fins l'alba*». Igualment manava «*que ninguns sian gosats de nit anar aquadrillats fent músiques i sonades sens*

⁵⁵ AHN, SN, *Osuna*, llig. 722, 614.

licència particular del general procurador, asò en pena de 20 £, entenen que a de ser després de la oració de les ànimes, i de deu dies de presó». També es prohibien els jocs d'atzar: «estatuim i manam que ninguna persona gose ni presumisca jugar a joc de cartes, daus o altres, axí dels prohibits com dels permesos en dia de faena, per los grans danys que causen i ser en lo present marquesat per major tots llauradors, asò en pena de 10 £ i sis dies de presó, aplicadora al procurador general i acusador, i la moneda perduda». Una disposició addicional matisava la prohibició dels pedrenyals: «estatuim, ordenam i manam que ninguna persona de qualsevol estat o condició sia, sia gosat ni presumisca, en cas de que entre los ruhins del present marquesat sucsehís alguna qüestió, debat o baralla, d'exir a dita qüestió ab escopetes de pedrenyal, o ja sia per a auxiliar als de la qüestió o per a departir aquella». S'ordenava una especial atenció respecte dels forasters: «que ninguna persona de qualsevol estat i condició sia, gose ni presumisca arendar canps (sic), llogar cases o palaus a ningun foraster, asò entés sens particular llisència de Sa Excel·lència». Altres capítols insistien en els jocs de cartes: «per quant en la casa on està la taverna es sol i acostuma jugar, ab la present manam que de güi avant no s'i jugue, en la pena de tres lliures, axí als que jugaran o miraran, i la moneda perduda, i a l'amo de la taverna de 25 £ i les taules i portes cremades, i de un mes de presó». Pel que fa als jocs permesos les cartes eren un monopoli dels justícies: «en cas que se aja de jugar a cartes a jocs permesos de nou i quatre cartes en los dies de festa i desocupats, proveïm que ninguna persona pugua traure grangeria de dites cartes ni llogar les baralles dels naips, sinó tan solament los justícies de cada lloc, al qual li encarregam no les done, llogue o preste dites cartes per a jugar a persones escandaloses movedors de qüestions i rensilles, sinó tan solament ad aquells de qui tinga confiança que no inquietaran ni mouran la tera (sic)». Per tal de controlar la prostitució s'ordenava «que ninguna persona de qualsevol estat o condició sia gose tenir en sa casa oculta ninguna dona forastera». Finalment es prohibien les disfresses fora de Carnestoltes: «que ninguna dona sia gosada anar en àbit de ome, ni ome en àbit de dona, si no serà en temps de Carnestoltes ab màscara o caretès». ⁵⁶

Les ordinacions de 1642 no contenen cap capítol referent a l'ordre públic, potser perquè aquesta matèria ja havia esta regulada per la crida anterior de 1640 o perquè s'han perdut. En les de 1700 tornen a aparèixer aquests articles, redactats en uns termes molt semblants als de la crida. Concretament el tercer establia «que ningú sia gosat, en cas que succehixca entre qualsevol persones alguna qüestió o rinya, de hexir ab escopetes parades, ara sia per despartir o per a auxiliar a los de la pendència, sots pena de cinquanta lliures y la escopeta perduda, que és la mateixa pena

⁵⁶ AHN, SN, Osuna, llig. 589, 2, fols. 101r-103r.

imposada per Reals Pragmàtiques als que entren en poblat ab escopetes parades y asevadés». Igualment determinava que en els jocs de cartes permesos els dies de festa, aquestes s'haurien de llogar pels justícies; que s'hagués de donar manifest de les persones forasteres hospedades en el termini d'una hora i que no es pogués anar pels camps des del toc d'ànimes fins a l'alba, si no fos per treballar o regar. ⁵⁷ L'any final del segle XVII han desaparegut les referències als pedrenyals, en aquest moment ja una arma comuna.

No coneixem més disposicions d'aquesta mena del segle XVII i és en aquest aspecte en el que es mostra un decidit canvi d'actitud, com a mínim des dels anys vint del Set-cents. En febrer de 1726 Josep Gil, sastre de Catadau, fou condemnat a quatre anys de desterrament del marquesat més el pagament de les costes per haver-se-li trobat un punyal. ⁵⁸ En gener de 1728 era condemnat a la mateixa pena Josep Gil de Vicent, fadrí de Catadau, per la mateixa causa. ⁵⁹ En gener de 1762 es va instruir causa criminal d'ofici contra Andrés Martínez de Valera, pastor d'Almodóvar del Pinar, per haver-li trobat un ganivet de fulla d'un pam valencià de llargària (uns 23 centímetres). ⁶⁰ És simptomàtic que totes les agressions conegudes en aquest segle, excepte els tres homicidis ja examinats i una altra que veurem més endavant, es fessen amb pals, pedres o simplement amb les mans. En juliol de 1726 Vicent Ballester, forner de Llombai, es va querellar contra l'escrivà Vicent Pla per haver-li pegat amb un pal, amb vessament de molta sang. ⁶¹ El mes d'agost de 1742 es va produir una baralla entre els treballadors del molí d'algeps de Josep Osca. Pasqual Montanyà va tirar una pedra a Vicent Climent, d'Alfarb, i li va mossegar un dit perquè sempre arribava tard al treball. ⁶² El 26 de gener de 1747 hi havia nou homes en casa de Mateu Adam, de Llombai, «jugando al truque, por divertirse», i va entrar Felip Llamas a insultar a un dels presents, Joaquim Martínez. En eixir aquest de la casa va trobar Llamas esperant-lo amb un pal, organitzant-se una petita baralla. ⁶³ El 25 de novembre d'aquest mateix any va haver una brega de joves en Alfarb, en la què va resultar ferit Vicent Ballester. L'alcalde ordinari d'Alfarb, pare d'un dels joves, va arrestar precisament al nafrat, però no als altres. El ferit, probablement molt lleu, es va fugar i el dia 28 va fregir a pals a un dels intervinents en la renyina anterior, Vicent Xovares. ⁶⁴ En desembre del mateix any es van obrir diligències criminals a instància de part contra Manuel Gurrea, fadrí, per haver ferit de pedrades a Domingo

⁵⁷ AHN, SN, Osuna, llig. 1.021, 57, fols. 227r-237v.

⁵⁸ AHN, SN, Osuna, llig. 1.450, 12.

⁵⁹ AHN, SN, Osuna, llig. 1.450, 24.

⁶⁰ AHN, SN, Osuna, llig. 1.283, 43.

⁶¹ AHN, SN, Osuna, llig. 1.450, 8.

⁶² AHN, SN, Osuna, llig. 1.418, 59.

⁶³ AHN, SN, Osuna, llig. 1.448, 6.

⁶⁴ AHN, SN, Osuna, llig. 1.448, 2.

Rojas, ambdós de Llombai. Gurrea fou empresonat però finalment Rojas va retirar la demanda «*atendiendo al parentesco que media entre dicho Gurrea y el compareciente*». ⁶⁵ Més greus van ser les lesions infligides en 1748 a Jaume Assensi per uns homes de Sollana, criats de l'arrendador dels drets dominicals, Josep Aparici Flor de Lis, precisament fill de Joaquim Aparici i Ortizà. Va estar en el llit un mes i vint dies, raó per la qual reclamava 35 lliures i 2 sous pels salaris perduts, computats a 6 sous diaris, valoració molt baixa, segons va dir, ja que l'època de l'agressió era «*tiempo de la seda, en que se ganan los mayores y más crecidos jornales*». ⁶⁶ Passant per alt molts incidents d'aquest tipus, podríem referir-nos a la baralla entre Gonçal Garcia, d'Alfarb, i Gonçal Adam, de Llombai, per voler moldre abans que l'altre en el molí en novembre de 1757, un tipus d'enfrontament que devia ser relativament comú, com veurem més endavant. ⁶⁷ Més greus van ser les conseqüències de l'apallissament que van propinar tres joves de Llombai a Josep Roig, de què en va resultar amb ferides molt greus en el cap. Es va manar presó i embargament de béns contra els agressors. ⁶⁸ En setembre de 1763 Antoni Huerta, llaurador de Catadau, va ferir en el cap a Rosa Rico, vídua d'Alfarb, perquè li estava furtant unes figues. ⁶⁹ La festa en ocasions afavoria les violències. En Carnestoltes de 1764 Alexandre Díez, veí de Llombai, que tocava una «*vihuela*» (potser realment una guitarra) en un ball organitzat en una casa particular, fou agredit amb pals per una autèntica multitud, de què en resultà sense coneixement i vomitant sang, trigant molts dies a recuperar-se. Van ser empresonats quinze joves, però no sabem durant quant de temps. ⁷⁰ El 3 d'octubre de 1767 s'estava disparant una corda de coets en el carrer Major de Llombai, amb motiu de les festes de la Mare de Déu del Rosari. Un coet li va donar en la cama a l'alguatzir i uns altres van cremar les sinaigües d'algunes dones. Van agafar al principal responsable dels fets, Manuel Martínez, i quan el portaven pel carrer el governador, l'alguatzir i el ministre del jutjat, un home embossat li va pegar amb un pal en el cap al ministre, tan fort que va caure a terra sense sentit. No es va poder averiguar qui fou el responsable, malgrat que aquest va perdre en la fugida la capa, capot i garrot. ⁷¹ Un altre lloc conflictiu era el molí, com ja hem avançat anteriorment. El 17 de desembre de 1768 estava molent el seu gra el fuster de Llombai Domingo Sena, mentre els moliners, Jaume Hurtado i Francesc Quiles, eren a l'habitació de dalt. Sena va advertir que el molí tenia poca aigua i no podia moldre, raó per la

⁶⁵ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.448, 13.

⁶⁶ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.418, 94.

⁶⁷ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.448, 51 bis.

⁶⁸ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.448, 82.

⁶⁹ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.448, 81.

⁷⁰ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.448, 85.

⁷¹ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.450, 59.

qual li donà més. En adonar-se'n baixaren els moliners i per poc no acaben amb la vida de Sena, si no fos perquè van intervenir els homes i dones que esperaven en aquell moment el seu torn per a moldre. El jutge va decretar presó i embargament de béns als moliners, però al final aquests es van «*allanar*» i foren posats en llibertat. ⁷² En 1771 es van incoar actes criminals d'ofici contra Manuel Assensi, fadrí de Catadau, perquè li va tirar una pedra a Josep Gil sense motiu aparent, i contra l'assistent del molí de Llombai, Vicent Dolç, per les ferides que va infligir a Vicent Ortiz. ⁷³

En alguns casos se saben o hem pogut entreveure les causes dels enfrontaments. La intuïció està molt clara en el cas de les ferides que va rebre el 5 de setembre de 1774 Rafael Boulet y Velasco, veí de Madrid, en aquell moment resident a Catadau. ⁷⁴ Aquest era precisament el fill del prestamista madrileny que havia avançat bona part dels diners per a finançar el primer plet de reversió de Catadau. Com que no fou reintegrat, va obtenir, mitjançant expropiació judicial, moltes propietats dels veïns de Catadau. No resulta difícil endevinar quins van ser els agressors. En 1778 es van instruir actes criminals d'ofici contra Vicent Climent, mosso de llaurada d'Alfarb, per la pedrada que li va tirar al pregoner Venanci Paenza. ⁷⁵ Es tracta de tot un conjunt d'agressions, fins a cert punt normals en una comunitat rural d'Antic Règim, però molt poques amb armes de foc. Aquestes tan sols es van utilitzar, que sapiam, en dos dels tres assassinats coneguts i en un incident de començaments de segle. En 1731 Jaume Assensi, a conseqüència d'unes diligències d'expropiació incoades per l'Audiència de València, va disparar un tret, sense ferir-lo, a l'alguatzir. Tot fa pensar que les escopetes eren molt menys abundants en el Set-cents que en el segle anterior.

Però, a banda d'aquest factor, és fàcilment detectable un exercici molt més atent de la jurisdicció criminal. En setembre de 1769 un incident d'una absoluta nimietat va provocar que s'incoaren actes criminals d'ofici contra Felipe Escudero, un gità de Toixa que era aquell dia a Catadau. Sense voler va donar un colp a Vicenta Pérez i aquest fet provocà que el ficaren a la presó i li embargaren vuit cavalleries. Va haver de declarar al seu favor la pressumpta agredida perquè el posaren en llibertat. ⁷⁶ En ocasions la justícia va intervenir en un àmbit privat en el què mai no s'havia immiscuït en la centúria anterior, com és el cas dels maltractaments domèstics o les conductes simplement sospitoses. En setembre de 1747 s'incoaren actes criminals d'ofici contra Josep Pons, d'Alfarb, perquè maltractava constantment a la seua muller, Rosa Torres. Pons fou empresonat, però la muller va de-

⁷² AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.450, 61.

⁷³ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.448, 167 i llig. 1.230, 21.

⁷⁴ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.147, 96.

⁷⁵ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.449, 57.

⁷⁶ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.450, 63.

clarar al seu favor «*atendiendo a que de castigar a Joseph Pons, según correspondía, era preciso dexar desamparada a su consorte y expuesta a los riesgos que por la malicia de los tiempos pueden ocurrir a una muger sola, de poca edad y de mucha pobreza...*». Es va sobreseure la causa i es posà en llibertat a Pons, apercebin-lo que si tornara a maltractar-la o «*no se aplicara al trabaxo que le es tan preciso para el sustento de su casa*» se l'enrolaria forçosament en l'exèrcit.⁷⁷ En febrer de 1766 es va actuar també d'ofici contra Vicent Durà, llaurador de Llombai, per mostrar una conducta «*altanera*» amb l'alcalde ordinari. Fou pres, s'iniciaren diligències d'embargament, però al final va ser posat en llibertat amb l'apercebiment corresponsent.⁷⁸ En juliol de 1767 s'incoà procés criminal d'ofici contra Josep Ruiz, sabater de Catadau, per maltractar a la seua muller, Tomassa Gilabert, de paraula i a pals, igual com havia fet amb la seua primera consort, la finada Vicenta Martínez. Va ser ficat a la presó, però no sabem quant de temps.⁷⁹ El 17 de maig de 1770 s'iniciaren actes criminals, en aquest cas a instància de part, contra Mateu i Josep Adam, pare i fill de Llombai, per una baralla monumental contra la dona del segon, Mariana Fort, perquè a aquesta, que estava fent unes migues, li faltaven pernill i llonganisses.⁸⁰ Igualment la justícia va intervenir, en 1770, en la difícil convivència entre Pere Joan Llorens, la seua muller Mariana Lliso i la mare del primer, Josepa Cabrera, tots de Catadau. Pere Joan va acabar en la presó.⁸¹ En gener de 1783 fou ingressat forçós en l'exèrcit Baptista Tallada, oficial de moliner de Llombai, perquè era un vague i anava tot el dia tocant la «*vihuela*» en quadrilla, «*causando innumerables perjuicios y desórdenes*».⁸²

Fins i tot uns simples insults o amenaces podien provocar la intervenció de la justícia. En agost de 1740 Caterina Peixó, vídua de Josep Durà, es va querellar contra Josep Corberà, de Llombai, perquè l'havia anomenat «*puta eo bagasa*».⁸³ En novembre de 1768 Felip Llamas, de Llombai, es va querellar contra Miquel Alfonso per haver-lo amenaçat de mort, i en el mateix juí oral Alfonso va reiterar que li «*avía de sacar los igados, que era un ladrón provado*».⁸⁴ En març de 1769 Domingo Morant, teixidor de Catadau, es va querellar contra Josep Safrà, de malnom Dragonet, del mateix poble, per estar amenaçant-lo de mort. Dragonet fou ficat en la presó i se li embargaren béns per al pagament de les costes.⁸⁵ En agost de 1776 es van in-

⁷⁷ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.448, 12.

⁷⁸ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.450, 56.

⁷⁹ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.448, 101.

⁸⁰ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.448, 133.

⁸¹ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.448, 140.

⁸² AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.283, 149.

⁸³ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.418, 50.

⁸⁴ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.420, 47.

⁸⁵ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.448, 122.

coar actes criminals, a instància de Vicent Climent, contra Francesc Bono, tots de Catadau, perquè aquest havia insultat a la seua filla, agafant-la pels pits i dient-li «*cochina, porcona, fea*». Segons sembla aquesta no s'havia volgut casar amb Bono, el qual fou ficat a la presó, retractant-se després.⁸⁶ En setembre de l'any següent Francesc Pla es va querellar contra Cristòfol Angulo, ambdós de Llombai, perquè aquest l'havia tractat de lladre i li havia dit que mereixia ser penjat. Angulo havia estat arrestat en el seu domicili, però no acomplia la pena. Finalment Pla es va retirar perquè Angulo ja l'honorava.⁸⁷ En juliol de 1783 Josep Noverques, en representació de la seua muller, Mariana Flor de Lis, es va querellar contra Francesca Mas, muller de Pasqual Díez, per haver-la cridat «*macarronosa, pendonera y borrachona*».⁸⁸ En novembre de l'any següent Alexandre Domínguez es va querellar contra Maria Sans, muller del sabater Manuel García, tots d'Alfarb, perquè en una ocasió aquella li va dir: «*ahora pasa un ladrón provado*». Maria fou arrestada en sa casa i se li embargaren béns per al pagament de les costes.⁸⁹

Podrien afegir-se alguns casos més, però els abundants exemples adduïts crec que demostren ben clarament que la societat del marquesat fou, en el segle XVIII, més ordenada, o potser hauríem de dir més reprimida que en la centúria anterior, molt en la línia de la política general il·lustrada. Però, siga com siga, la duresa i omnipresència de l'autoritat judicial aconseguí reduir notablement la violència quotidiana, no tan sols per la seua acció directa sinó també perquè la gent acudí a la justícia en moltes ocasions en les què abans hagués preferit un arranjament privat i pressumiblement violent. No obstant això les velles maneres no van desaparèixer totalment. Als tres assassinats documentats al marquesat hauríem d'afegir un altre, comés a Sueca i en què va estar implicat un veí de la foia. En febrer de 1768 l'alcalde major de Llombai va ficar en la presó al fadri Tomàs Donat, de Llombai, a instància de l'alcalde de Sueca, Blai Matoses, perquè existia la sospita d'estar relacionat amb l'assassinat de Francesc Claver, causa que era substanciada per la sala del Crim de l'Audiència de València.⁹⁰ En el mes de juliol de 1763 es van incoar actes criminals d'ofici contra Josep Carpi, carnisser de València que anava molt al marquesat, per pronunciar paraules indecoroses, especialment contra les autoritats. Fou ficat a la presó i en l'escorcoll de les seues pertinences li van ser trobades varies armes de foc i blanques.⁹¹ Ni les pròpies autoritats escapaven d'aquestes velles conductes. El 8 d'agost de 1746 es van incoar actes criminals d'ofici contra

⁸⁶ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.449, 29.

⁸⁷ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.449, 50.

⁸⁸ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.449, 84.

⁸⁹ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.449, 91.

⁹⁰ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.448, 117.

⁹¹ AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.448, 79.

l'alcalde ordinari de Catadau, Manuel Ruiz, perquè aquell mateix dia per la nit havia entrat en Llombai amb gent armada, intentant alliberar de la presó a Antònia Hurtado.⁹² Potser la bona conjuntura econòmica del segle ajudà també a aquesta disminució de la violència. La fallida de l'Estat a partir de la guerra del Francès i els vaivens polítics del regnat de Ferran VII, junt amb l'empitjorament de la situació econòmica, sembla que van acabar amb la relativa pau social il·lustrada. No he estudiat aquest fet, però trobe simptomàtic que, segons el Diccionari de Pasqual Madoz, en el partit judicial de Carlet hi hagués en 1843 trenta-un delictes d'homicidi i ferides.⁹³

Les normes sobre ordre públic contingudes en les ordinacions municipals del segle XVIII, que podem exemplificar en les de 1730, que recullen de forma més ordenada el contingut de les anteriors de 1721, són semblants a les de la centúria anterior però molt més minucioses i prohibitives. Com en la crida de 1640 es prohibia «*que ninguna persona de qualquier estado que sea tenga oculta en su casa o dentro de casseria o barraca que esté en el término del marquesado muger alguna forastera, baxo la pena de diez libras*». L'article següent, el 49, prohibia «*que ninguna muger pueda hir en hábito de hombre ni ningún hombre en hábito de muger en ningún tiempo del año en pena de diez libras*». Les disfresses estaven vedades ara fins i tot en Carnestoltes. No es podia anar pels carrers a partir de les onze de la nit, ni pels camps des del toc d'oració sense llicència del governador, baix pena de tres lliures, «*si no es que justificare el reo haverle avisado el cequero a deshora de la noche hir a regar y fuere con azadón o precisado de otra urgente ocupación que deberá verificar*». També s'establia «*que ninguno pueda de noche hablar por las calles en voz de máscara*», és a dir fingida, baix pena de tres lliures. També quedava impedit «*quemar albardas, hazer enramadas ni cruces por las puertas, ni hazer censerradas, en pena de un mes de cárzel y de diez libras*», capítol nou que no apareixia en les ordinacions anteriors i que imposava una pena molt greu. Pel que fa als jocs de cartes, òbviament no es podia jugar als prohibits, però també, com en les disposicions examinades anteriorment, s'impedia el joc en la taverna i s'establia que el lloguer de les baralles tan sols el pogueren fer els alcaldes ordinaris. Així mateix s'ordenava «*que ningún vecino del presente marquesado pueda tener en ninguna parte de sus cassas o corrales portillos eo ahujero (sic) por donde puedan salir a la huerta o paredes muy ba-*

⁹² AHN, SN, *Osuna*, llig. 1.225, 106.

⁹³ Pascual Madoz, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de Alicante, Castellón y Valencia*, València, 1982, Institució Alfons el Magnànim, I, p. 213. Fa anys vaig estudiar la delinqüència en el País Valencià entre 1759 i 1843, a partir dels reus executats a València. La mitjana de castigats anuals a la pena capital fou relativament baixa entre 1759 i 1807, de 3,28, xifra que contrasta amb la de 17,43 del període posterior. Veure M. Ardit, «Bandolerisme i delinqüència a les acaballes de l'Antic Règim (País Valencià, 1759-1843)», *Recerques*, 3 (1974), pp. 137-152.

xas», baix pena de tres lliures. Amb una finalitat menys evident també es determinava «*que ningún vecino del marquesado pueda habrir puerta ni ventana ni hazer ahujero alguno en las paredes de su cassa sin preceder licencia de Su Excelencia o de su procurador patrimonial*», baix pena també de tres lliures. L'al·lotjament de forasters quedava molt limitat: «*que ninguna persona pueda ospedar en su cassa forastero alguno (excepto a los que fueren parientes dentro del segundo grado) y en caso de ospedar al que no fuere pariente dentro de dicho grado le haya de manifestar dentro de dos horas después de llegado el forastero baxo pena de tres libras, y si fuere con armas de qualquier género que sean, aunque sean parientes dentro de dicho grado, les haya de manifestar juntamente con las armas, baxo la pena de veinte y cinco libras y demás prevenidas por derecho y leyes reales (...), y el mismo manifiesto ha de hazer el mezonero de los que ospedare en el mezon e hizieren noche, baxo la misma pena de veinte y cinco libras*». També s'establia «*que ninguna persona pueda arrendar campos ni alquilar casas a ningún forastero que haya de hir a bivar de nuevo en dicho marquesado sin particular licencia de Su Excelencia para vivir el tal forastero en dicho marquesado*», baix pena de 10 lliures. Finalment, i en la mateixa línia ja examinada d'intromissió en la vida privada, es determinava que, «*atendiendo a los perjuizios y escándalos que se ocasionan de la introducción de los otorgados (promesos) en las casas de sus otorgadas, sobre estar prohibido por sagrados cánones y sinodales de este arzobispado de Valencia, se ordena y manda por Su Excelencia que ningún otorgado pueda entrar en la casa de su otorgada de día ni de noche en pena de tres libras por la primera vez, por la segunda seis libras y por la tercera diez libras y un mes de cárzel*». En aquest cas, i en contra de la norma habitual, la tercera part de la multa corresponia a l'església de la núvia, la tercera al governador i l'altra tercera a l'acusador.⁹⁴ Encara que aquestes normes reproduïen en gran mesura la legislació anterior d'època foral, eren molt més repressives.

⁹⁴ AHN, SN, *Osuna*, llig. 590, 31.